

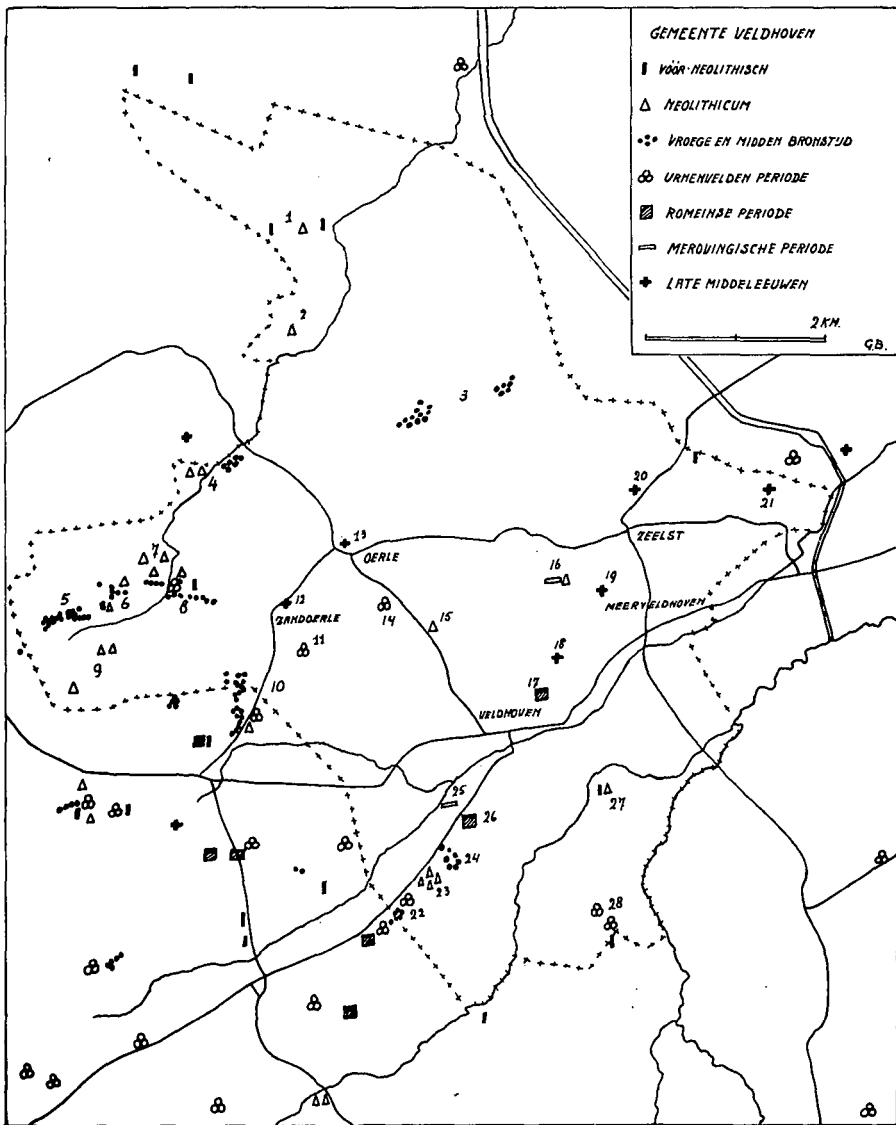
ARCHEOLOGISCH OVERZICHT DER GEMEENTE VELDHOVEN

Gegevens op archeologisch gebied over de gemeente Veldhoven vindt men in de literatuur vermeld onder de namen Veldhoven, Meerveldhoven, Zeelst en Oerle, de dorpen waaruit de gemeente is samengesteld. Daar de gemeentegrenzen niet altijd samenvallen met de parochiegrenzen en met het gemeentelijk grondbezit, komen er vooral in de oudere literatuur wel eens onnauwkeurigheden voor, zoals de vondsten bij de Steenselse Hut, welk gebied tot de parochie Steensel behoorde, maar binnen de grenzen der gemeente Veldhoven ligt. Het zelfde is het geval met de Scherpenhering dat tot de parochie Wintelre behoort, maar eveneens op Veldhovens grondgebied ligt. Anderzijds heeft de gemeente Veldhoven eigendommen, meestal bossen, die binnen de grenzen van een andere gemeente liggen. Archeologische objecten in deze bossen ontdekt komen in de literatuur dan meestal te boek te staan onder de naam Veldhoven, Oerle enz., terwijl ze in werkelijkheid gevonden zijn in Vessem, Knegsel of Steensel. In dit overzicht zullen we trachten de ingeslopen onnauwkeurigheden te herstellen.

Met de gemeenten Hoogeloon en Eersel is Veldhoven wat archeologische vondsten betreft wel het rijkste gebied van geheel Nederland. De, op bijgaande kaart aangegeven vindplaatsen zijn dikwijls een aanduiding voor verscheidene archeologische objecten zodat het werkelijk aantal dichter bij de honderd ligt. Uit ervaring wordt het mij steeds duidelijker dat dit getal misschien slechts eentiende gedeelte bedraagt van wat er werkelijk in de bodem aanwezig is. Een meer intensieve controle en gunstige vondstomstandigheden (geploegde bospercelen) kunnen nog heel wat aan het licht brengen. De hulp van amateur-archeologen is hierbij onontbeerlijk.

De gemeente Veldhoven heeft in archeologisch opzicht een belangrijke voorsprong op andere gemeenten, omdat veel objecten op wetenschappelijke wijze zijn onderzocht, zodat dit overzicht niet behoeft te volstaan met het opsommen van gevonden voorwerpen, maar ook een literatuurlijst kan opnemen, die duidelijk de wetenschappelijke ontwikkeling van de archeologie weergeeft. Opgravingen in deze gemeente hebben zelfs hun invloed doen gelden op geheel de Westeupeese archeologie (Glasbergen 1957 en Smith 1961).

Bovendien verkeert de gemeente in de gelukkige omstandigheid dat er tussen Halve Mijl en Toterfout een complex grafheuvels werd gerestaureerd, waarbij bronzen platen een toelichting geven op inhoud en structuur van deze monumenten. Hoewel deze groep het meest spectaculaire voorbeeld is van archeologische objecten, blijkt bij nadere beschouwing toch, dat dit slechts een gedeelte is van de rijkdom aan archeologische gegevens die van de gemeente Veldhoven bekend zijn.

Archeologisch overzicht (de cijfers verwijzen naar de kaart)

Jong Palaeolithicum. Van de Tjongerkultuur (± 10.000 v. Chr.) zijn tot nu toe geen vindplaatsen bekend. Wel vlak over de gemeentegrenzen en het zou me niet verwonderen als binnenkort een nederzetting wordt gevonden in de omgeving van de Oerlese Hut of de Scherpenhering. De rendierjagers van de Ahrensburgkultuur (9.000 v. Chr.) hebben eveneens sporen van nederzettingen achtergelaten noordelijk van Wintelre, maar misschien ook binnen de gemeentegrenzen van Veldhoven, namelijk bij de Vlasroot (28)

waar vuursteenafslag werd gevonden met enkele bewerkte stukken, die misschien tot de Ahrensburgkultuur gerekend moeten worden.

Mesolithicum. Na de IJstijd als de rendierjagers achter hun kudden naar elders zijn vertrokken wordt het klimaat hier gunstiger en jagers en vissers kunnen zich dan voeden met vis en klein wild en met planten en vruchten die in het wild groeien. Hun kleine vuurstenen werktuigen, ook wel microlithen genoemd, werden op enige plaatsen in de gemeente aangetroffen. Een rijke vindplaats lag bij Bijsterveld (1) en een andere bij Toterfout (8). Deze laatste kon door meting van de radioactiviteit van houtskool (C₁₄-methode) gedateerd worden op 5900 v. Chr. Wat afslag en kernstukken werden gevonden op een voormalig geïmproviseerd voetbalveldje op de plaats, waar zich nu het complex „het Witven” bevindt (27). Enige andere mesolithische vindplaatsen liggen weer juist buiten de gemeentegrenzen onder Knegsel, Riethoven en Steensel. De laatste vindplaats ligt, naar ik meen, wel in bossen die eigendom van Veldhoven zijn.

Neolithicum. Met het begin van de landbouw komen de eerste vaste nederzettingen tot stand. Voor het bouwen van boerderijen had men zwaarder gereedschap nodig. Met de gepolijste stenen bijlen kon het hout worden bewerkt. Ook grotere vuurstenen messen en dolken werden geïmporteerd uit de vuursteenmijnen van St. Geertruid in Limburg, Spiennes in België en zelfs uit Grand Pressigny in Noord-Frankrijk. In deze plaatsen was een soort industrie ontstaan voor het delven en bewerken van vuursteen. Kenmerk voor het begin van het Neolithicum is ook het eerste gebruik van aardewerk, nodig voor het bewaren van voedselvoorraden. Misschien werd dit aardewerk vervaardigd door rondtrekkende pottenbakkers, maar mogelijk waren er ook toen reeds specialisten, zoals later „de pottenbakker van Steensel” die nog in het begin van deze eeuw de streek bevoorradde met eenvoudig huishoudelijk aardewerk. Vijf eikenhouten spaden die in 1902 werden gevonden in de kleiputten tegenover steenbakkerij „de Heibloem” wijzen er op dat deze kleilagen al vroeg werden benut. De spaden hadden een lengte van 75 cm en waren ongeveer 25 cm breed (Panken, Ontdekte Oudheden II, p. 145 en 155). Voor het eerst in het Neolithicum ontstaat ook het gebruik om grafheuvels op te richten. In Veldhoven zijn op een tiental plaatsen sporen uit het Neolithicum ontdekt. Een aantal geretoucheerde vuurstenen messen en pijlpunten werd bij Bijsterveld gevonden tijdens ontginning rond de boerderij van de familie Dankers (1). Noord-westelijk van het Hoogeind te Oerle (4) werd een vuurstenen beitel en een geretoucheerd vuurstenen mes gevonden op een perceel van de heer Renders (Beex, Br. H. XVII, 1965, p. 43-45). Het Lambersbergje (7) is een neolithische grafheuvel (Glasbergen 1954, I, p. 42-

44), die mogelijk werd opgeworpen door de bewoners van een neolithische nederzetting der Vlaardingenkultuur die ongeveer 200 meter ten zuid-oosten van deze grafheuvel lag (7). Deze nederzetting (Beex, A.N. 1965, p. 128 en 1967, p. 10) werd in 1966 onderzocht door het Instituut voor Prae- en Protohistorie te Amsterdam. Het gevonden materiaal bestaat uit aardewerkscherven, pijlpunten en fragmenten van gepolijste stenen bijlen. Op een perceel ongeveer 200 meter ten noord-oosten hiervan werden enige vuursteenartefacten gevonden, die mogelijk ook tot deze cultuur behoren. Dicht bij het Lambersbergje werd ook een bijzonder fraai afgewerkt vuurstenen pijlpuntje gevonden dat voorzien was van weerhaken (7). Dit type pijlpunten behoort echter niet tot de Vlaardingenkultuur, maar tot de cultuur der klokbekers (Beex, A.N., 1965, p. 128). Op de „Grote Aard” (6) lag eveneens een nederzetting der Vlaardingenkultuur. Tijdens het onderzoek meende men dat het een nederzetting was, die bij de grafheuvels behoorde (Glasbergen 1954, I, p. 98-99). Later bleek dat de vondsten alle kenmerken vertoonden van de (in 1954 nog onbekende) Vlaardingenkultuur (Van Regteren Altena, 1962, p. 32-34). Op 200 meter ten westen van deze nederzetting werd een vuurstenen pijlpuntje gevonden (6) dat waarschijnlijk ook tot deze cultuur behoort (Glasbergen, 1954, I, p. 19). De overige neolithische vondsten bestaan uit stenen bijlen, die gevonden werden op de volgende plaatsen: bij Toterfout (8), bij het Lambersbergje (7) (Beex, Br. H., XVII, 1965, p. 43-45) en ten zuiden van Halve Mijl (9), waar drie stenen bijlen werden gevonden (Beex, Br. H., 1963, p. 139). Tegenover steenfabriek de Heibloem werden in de vorige eeuw twee stenen bijlen gevonden (Panken, II, p. 150) en ongeveer op dezelfde plaats (23) vond C. Rijken een stenen bijl en een vuurstenen mes (Catal. 1917). Een stenen bijl die door C. Rijken op een perceel geroid dennenbos bij Zonderwijk (15) werd gevonden, werd evenals de vorige aan het provinciaal Museum geschonken. De vindplaats is niet nauwkeurig bekend. Dit is wel het geval met een stenen bijl die tijdens het onderzoek van het Merovingisch grafveld bij Meerveldhoven (16) werd gevonden (Opgravingsnieuws R.O.B., aug. 1955). Tenslotte een stenen bijl die door J. Louwers uit Leende aan het Museum Kempenland te Eindhoven werd geschonken (Wouters, Br. H., VII, 1955, p. 90). Volgens de heer Louwers werd deze bijl waarschijnlijk bij het Witven gevonden (27). In het Provinciaal Museum te 's-Hertogenbosch wordt een pijlpuntje bewaard, dat in 1910 werd gevonden in de heide ten noorden van Zeelst.

Vroege en Midden Bronstijd. Deze periode is in Veldhoven vooral bekend door de gerestaureerde grafheuvels tussen Toterfout en Halve Mijl. Sinds het resultaat van het onderzoek dezer grafheuvels werd gepubliceerd (Glasbergen 1954), heeft deze grafheuvelgroep een belangrijke rol gespeeld in talrijke publicaties, die betrekking hebben op de relatie die deze grafheuvel-

bouwers hadden met de Zuid-Engelse Wessex-kultuur (zie literatuurlijst). Deze relatie blijkt duidelijk uit de overeenkomst van het type aardewerk, dat in Nederland sinds de publicatie van Glasbergen in 1954 „Hilversum-type” wordt genoemd en een daarvan afgeleid „Drakenstein-type”. Ook in het begrafenisritueel zijn veel overeenkomsten, die op een nauwe relatie met Zuid-Engeland wijzen, zoals offerkuilen, paalkransen rond de heuvels, waarbij vooral de paalkransen bestaande uit dubbelposten belangrijk zijn en tenslotte de heuvels die met een ringwal zijn omgeven. De gemeente Veldhoven heeft (had) echter veel meer grafheuvels dan die bij Halve Mijl. Twee groepen grafheuvels lagen op het tegenwoordige vliegveld Welschap. Panken telde hier een groep van zes (3) en een groep van elf grafheuvels (Panken 1845).

Tot 1963 waren van beide groepen nog enige heuvels intact. In dat jaar zijn ze echter onverwacht geëgaliseerd. Op de topografische kaart die in 1949 werd verkend kan men nog enige van deze heuvels terug vinden.

Panken ontdekte in 1844 ook een groep van zeven grafheuvels „een kwartier gaans” noord-westelijk van de kerk van Oerle (Panken, 1845). In 1949 verkende ik deze omgeving en vond de heuvels verspreid over enige percelen langs de oostkant van het riviertje de Bruggerijt (4). De heuvels waren sterk afgeplat maar toch nog zó duidelijk, dat ik de plaats nauwkeurig op de kaart kon vastleggen. Voor een eventueel onderzoek blijkt dit nu belangrijk te zijn, want momenteel zijn de heuvels door herhaald ploegen zo laag geworden dat ze praktisch niet opvallen. De heuvelzool zal waarschijnlijk nog wel intact zijn.

De grafheuvels bij Halve Mijl lagen in 1947 nog ongestoord in de heide. In dat jaar waren echter grote stukken van deze heide door de gemeente verkocht om ontgonnen te worden, zodat een voorafgaand onderzoek noodzakelijk werd. Zuidelijk van Halve Mijl lagen 19 heuveltjes vlak bijelkaar, met in het midden een klein vennetje of vijver (5). Iets verder naar het zuidwesten lag nog een eenzame heuvel langs de rand van het diepe Horstven of Donkerven. Van deze groep heuvels konden er na het onderzoek vier worden gerestaureerd op een klein rechthoekig perceeltje heide, dat op de ontginning werd uitgespaard.

Op de Grote Aard (6) lagen acht heuvels waarvan er één zo laag was dat deze pas werd ontdekt toen het perceel werd geploegd waarbij er crematieresten aan de oppervlakte kwamen. Al deze heuvels werden na het onderzoek gerestaureerd behalve het laatstgenoemde lage heuveltje. In het nieuw geplante bos werd een strook uitgespaard, zodat men een min of meer vrij uitzicht behield op een gedeelte dezer groep grafheuvels. Na het ploegen van het perceel werd als een grijze strook in het gele zand ook een oude weg zichtbaar, die zuidelijk langs de groep grafheuvels en langs de noordrand van de Postelse Weier was te volgen.

De overige heuvels lagen dichterbij Toterfout. Volgens Panken zouden er nog vier grafheuvels westelijk van de Bruggerijt hebben gelegen, maar deze zijn in 1937 geëgaliseerd. Een der arbeiders, die hieraan had meegeholpen, wist de plaats nog ongeveer aan te geven, echter niet nauwkeurig genoeg om een onderzoek met redelijke kans op succes in te stellen.

Oostelijk van de Bruggerijt werden vijf grafheuvels onderzocht en drie hiervan gerestaureerd (8). De meest oostelijke heuvel was een zogenaamde ringwalheuvel met een diameter van ruim dertig meter. Het is jammer dat deze heuvel, die de mooiste van de gehele groep was, niet kon worden gerestaureerd. Hopelijk kan de gemeente dit hoekje grond nog eens terugkopen. De drie gerestaureerde heuvels liggen op een tipje heide dat nog eigendom is van de gemeente. Eén dezer heuvels is het 8-vormige monument waarin de beroemde „urn van Toterfout” werd gevonden, die de chronologie van de Britse Bronstijd aan het wankelen bracht (Glasbergen 1957). Tijdens het onderzoek van deze heuvel werd aan de overzijde van de zandweg Toterfout-Halve Mijl een perceel bouwland geploegd, dat ongeveer dertig jaar tevoren was ontgonnen. Hierbij was ook een heuvel geëgaliseerd en na het ploegen werd de plaats van deze heuvel weer duidelijk als een ronde lichter gekleurde vlek in het akkerland zichtbaar. Bij het onderzoek bleek de zool van deze heuvel nog vrij ongestoord. Panken vermeldde dat kort vóór 1844 nog enige heuvels (8) waren geëgaliseerd tussen de ringwalheuvel en de 8-vormige grafheuvel.

Tussen Oerle en Knegsel ligt een groep van 20 grafheuvels waarvan er acht werden onderzocht (Hijszeler 1952 en Beex 1952). Ook Panken doorzocht reeds enige van deze heuvels (Panken 1845, p. 264). De heuvels liggen gedeeltelijk op percelen die eigendom zijn van de gemeente Veldhoven, maar voor een deel binnen de grenzen van de gemeente Vessem liggen. Ook een kilometer meer westelijk ontdekte de heer Kuenen uit Veldhoven nog een groepje van vijf heuvels, die eveneens onder Vessem liggen, maar naar ik meen in bossen die eigendom zijn van de gemeente Veldhoven. Een losse vondst in dit gebied (10) lag nog juist binnen de gemeentegrenzen van Veldhoven. Het betreft een zeer fraaie bronzen hielbijl (Beex, Br. H. XVII, 1965, p. 43-45 en Beex, Br. H., IV, 1952, p. 16).

Tussen Steensel en Veldhoven ontdekte Panken in 1844 op „vijf minuten gaans” zuid-westelijk van de Steenselse Hut een groep grafheuvels (22) waarbij tien grote en drie kleine heuveltjes (Panken 1845, p. 556-565). De meeste van deze heuvels zijn nog aanwezig. Misschien behoren enige hiervan nog tot de Midden-Bronstijd, maar meer waarschijnlijk zijn het enige grotere heuvels van een uitgestrekt urnenveld uit de Late Bronstijd (zie verdere beschrijving bij de urnenvelden).

Een kwartier gaans naar het noord-oosten ontdekte Panken nog vijf heuvels (24). Op één na zijn ook deze heuvels nog aanwezig. Waarschijnlijk moeten

deze in de Midden-Bronstijd gedateerd worden. Behalve deze grote heuvels liggen er echter nog heel wat kleinere, soms nauwelijks zichtbare heuveltjes, die eerder tot een urnenveld zullen behoren. De grootste der grafheuvels lag vlak langs de provinciale weg en werd enige jaren geleden bij verbreding van deze weg voor de helft afgegraven. Later verdween ook dit restant bij het plaatsen van een ijzeren afrastering rond het terrein (Beex, 1964). Voor het behoud van de overige heuvels werd veel medewerking verleend door het Staatsbosbeheer, dat de heuvels spaarde voor verdere beplanting en ook wandelpaden door het bos zodanig aanlegde, dat de heuvels werden gespaard.

Urnenveldenperiode (Late Bronstijd en IJzertijd).

De grafheuvels uit de Vroege en Midden Bronstijd zijn grafmonumenten die als graadmeter voor de dichtheid der bevolking nauwelijks in aanmerking komen. Men moet deze heuvels meer beschouwen als monumenten met een religieuze achtergrond, die slechts sporadisch werden opgericht, waarschijnlijk bij grote calamiteiten (hongersnood, oorlog, besmettelijke ziekten). Het zijn ook geen vorstengraven, want veelal zijn de verbrande beenderresten waarover de grafheuvels werden opgeworpen afkomstig van een kind of vrouw. Het is niet uitgesloten dat deze doden als offer moeten worden beschouwd. De grote massa der bevolking moet elders in vlakgraven zijn bijgezet, waarschijnlijk zonder lijkverbranding.

In de urnenveldentijd werd dit anders. In de tiende eeuw vóór Chr. ontstonden de grote begraafplaatsen die we urnenvelden noemen. Na de lijkverbranding werden de beenderresten in een urn of doek verzameld en in een klein ondiep kuiltje in de grond geplaatst. Meestal werd rond deze bijzetting dan een greppel gegraven en het daaruit afkomstige zand tot een heuveltje boven de urn opgestapeld. De diameter van deze ronde greppels varieert van drie tot vijftien meter. De hoogte van het heuveltje is evenredig met de diepte en omvang van de greppel.

Het aantal bijzettingen in de urnenvelden varieert van 25 tot meer dan duizend. Bij een systematisch wetenschappelijk onderzoek van een bepaald gebied, waarbij van alle hulpwetenschappen gebruik werd gemaakt, zou dit een getrouwe afspiegeling kunnen geven van de bevolkingsdichtheid en de gemiddelde leeftijd in het laatste millennium vóór Chr.

De gemeente Veldhoven telt verscheidene urnenvelden, waarvan er slechts twee en dan nog maar voor een gedeelte op wetenschappelijke wijze zijn onderzocht. Wel hebben vroegere urnenzoekers in bijna al deze grafvelden naar urnen gezocht, zodat we enigszins op de hoogte zijn van het type aardewerk, maar niets weten over de structuur van het grafveld. Een klein urnenveldje (8) werd door Glasbergen onderzocht langs de noordzijde van de weg Toterfout-Halve Mijl (Glasbergen 1954, I, p. 95-97). Het onder-

zochte gedeelte telde tien kringgreppels, maar het is niet uitgesloten dat dit urnenveld zich nog in oostelijke en zuidelijke richting voortzet.

Oostelijk van Zandoerle werd in een thans afgegraven perceel een dichtgestorte drinkwaterput aangetroffen en verspreid over het terrein een groot aantal scherven uit de IJzertijd (11). Het was niet mogelijk om deze nederzetting te onderzoeken, omdat het perceel in te snel tempo werd afgegraven. Een urnenveld uit de Late Bronstijd ligt tussen Oerle en Zonderwijk (14). Bij het afgraven van zand kwamen hier enkele urnen aan het licht. Enige urnen hadden een zogenaamde Kerbschnittversiering, waardoor ze gedateerd kunnen worden in de Late Bronstijd (Beex, Br. H. XVI, 1964, p. 136-137 en XV, 1965, p. 43-45).

Tussen de, vermoedelijk uit de Midden-Bronstijd daterende, grote heuvels op het terrein van Koningshof (Panken, 1845) liggen ook enige kleinere heuveltjes die waarschijnlijk tot de urnenveldentijd behoren. (24). Veel groter is het urnenveld dat zich over enkele honderden meters uitstrekt aan weerszijden van de gemeentegrens en zuidelijk van de provinciale weg tussen Veldhoven en Steensel. Er liggen ongeveer tien grotere heuvels bij, die mogelijk nog uit de Midden-Bronstijd dateren, maar voor de rest liggen er een zeer groot aantal kringgreppels, waarvan de heuveltjes zodanig zijn afgeplat, dat ze uiterlijk niet meer zijn waar te nemen. Door het onderzoek van C. Rijken staat ongeveer de uitgestrektheid van het urnenveld vast, maar pas uit het onderzoek van de Rijksdienst in 1948 en 1957 bleek hoe sterk geconcentreerd de kringgreppels bij elkaar lagen. In 1948 werd tegenover steenfabriek de Heibloem een klein gedeelte onderzocht door de Rijksdienst onder dagelijkse leiding van Glasbergen (22). Op een onderzochte oppervlakte van 50 x 80 meter kwamen dertig kringgreppels voor en een achttal zogenaamde „lange bedden”. In 1957 werden meer naar het westen door Dr. Modderman en ondergetekende, twee van de grotere heuvels onderzocht, waarvan er één op het grondgebied van de gemeente Eersel lag. Ook hierbij bleek dat de grote heuvels waren omgeven door een groot aantal kleinere kringgreppels, waarvan de heuvels zó waren afgeplat dat ze in het terrein uiterlijk niet meer zichtbaar waren.

De uitgestrektheid van het urnenveld blijkt ook hieruit dat Rijken nog urnen vond ongeveer 200 meter ten zuiden van de tien zichtbare heuvels, terwijl ook urnen werden gevonden tijdens de afgraving van een perceel ten behoeve van de aanleg van een trambaan in 1910. Dit perceel ligt ongeveer zeshonderd meter ten zuid-westen van het meest oostelijke gedeelte, tegenover de Steenfabriek. Over dit urnenveld verscheen een uitvoerige publicatie (Modderman 1966).

Tenslotte ligt er nog een urnenveld aan weerszijden van de Vlasroot (28) zoals blijkt uit de nagelaten aantekeningen van meester Rijken, die zoals Panken in de negentiende eeuw, een groot aantal archeologische objecten

achterhaalde in het gebied der Acht Zaligheden in het begin der twintigste eeuw.

Romeinse periode

Voorzover de vondsten uit deze periode van Veldhoven bekend zijn liggen deze alle langs de noordelijke oever van het riviertje de Run en waarschijnlijk langs een vroegere weg, die reeds in de prehistorie moet hebben bestaan. Trekt men door de vindplaatsen onder Veldhoven een lijn en verlengt men deze in zuidwestelijke richting dan passeert ze Romeinse vindplaatsen en urnenvelden onder Steensel en Eersel, terwijl in noord-oostelijke richting de Romeinse nederzettingen onder Strijp en van het noord-oosten van Woensel zijn gelegen.

In 1959 werd bij het bouwen van een huis langs de Oude Kerkstraat (17) Romeins aardewerk ontdekt, waarbij ook een terra-sigillataschaal (Dragendorff 31), die uit de tweede eeuw dateert. Het stempel in het bord (DRILO-F) wijst op een Oost-Gallische pottenbakkerij (A.N., 1959, kol. 34) Waarschijnlijk betreft het hier een nederzetting waarvan het materiaal alleen in de uitgegraven bouwput aan het licht is gekomen.

Veel meer vondsten zijn bekend van het gebied op en rond Koningshof (26). In 1910 en 1929 heeft het Rijksmuseum v. Oudheden te Leiden hier een klein gedeelte onderzocht (Holwerda 1910 en Braat 1931). De bodemsporen werden destijds geïnterpreteerd als van een Romeinse wachttorens. Dat was voor die tijd begrijpelijk omdat men er van overtuigd was dat de Kempen in de Romeinse tijd een praktisch onbewoond gebied was, en dat er hoogstens hier en daar een militaire wachtpost gestationeerd kon zijn. Deze mening heeft zich tot na 1950 kunnen handhaven. Na die tijd zijn er echter bijna tweehonderd nederzettingen uit de Romeinse tijd in Noord-Brabant aan het licht gekomen, zodat we bij Romeinse vondsten niet meer op de eerste plaats aan militaire activiteiten denken. De bij Koningshof ontdekte bodemsporen zullen waarschijnlijk afkomstig zijn van boerderijen of bijgebouwen ener nederzetting. Het groot aantal aardewerkscherven en andere vondsten, vooral door C. Rijken in dit gebied verzameld, wijst op een vrij intensieve bewoning. Daar op het terrein ook een aantal onbeschadigde kruikjes werd gevonden mag men veronderstellen dat er ook een Romeins grafveld heeft gelegen. Bij de interessante vondsten behoren ook enige terra-cottabeeldjes van de jachtgodin Diana. Een der beeldjes was geheel onbeschadigd (Knippenberg, 1963 en Dheedene, 1959). In het westelijk gedeelte van het terrein van Koningshof ligt een met sloten begrensd dubbele wal die mogelijk met deze nederzetting in verband staat.

Tenslotte de Romeinse muntvondsten. Vooreerst een muntschat die ik niet in de literatuur vermeld vond: in 1893 schonk P. N. Panken 25 bronzen

munten die bij het gehucht Heers te Veldhoven waren gevonden, aan het Museum Taxandria te Turnhout, nadat hij ze eerst had aangeboden aan het Museum van het Provinciaal Genootschap te 's-Hertogenbosch, waar ze niet werden geaccepteerd omdat beeldenaar en opschrift te onduidelijk waren! Uit dit laatste blijkt weer eens hoe weinig geïnteresseerd het bestuur van het Provinciaal Genootschap rond de eeuwwisseling was voor archeologische vondsten; in die tijd zijn de meeste Noordbrabantse vondsten dan ook in de musea van Leiden, Brussel en Turnhout terecht gekomen. Wel in de literatuur vermeld zijn een aantal andere Romeinse munten die te Veldhoven zijn gevonden. Boersma geeft hiervan een overzicht in zijn beschrijving der Noordbrabantse Romeinse munten (Boersma 1963, p. 59-60). De meeste munten werden op het terrein van het tegenwoordige Koningshof gevonden, maar vijf zijn afkomstig van een perceel tegenover steenfabriek de Heibloem.

Merovingische periode. De meeste oude dorpskernen en gehuchten zullen in deze periode reeds hebben bestaan en zullen dus ook een begraafplaats hebben gehad. Sporen van bewoning zullen meestal ernstig gestoord zijn door latere bebouwing op steeds dezelfde plaats. De begraafplaatsen liggen meestal wat afgezonderd. Deze Merovingische begraafplaatsen zijn echter uiterst moeilijk te ontdekken. Dit komt door de grote diepte der grafkuilen waarin destijds de doden werden bijgezet. De bodem van de grafkuilen bevindt zich op één meter tot anderhalve meter diepte, naargelang de grondwaterstand tijdens de begrafenis. Slechts bij diepe zandafgravingen komt een dergelijk grafveld aan het licht. Een gunstige omstandigheid daarbij is dat aan de doden allerlei bijgaven werden meegegeven zoals voedselpotten, drinkbekers, wapens en sieraden, zodat meestal de interesse bij de afgraver wordt gewekt. Het meest opvallend zijn natuurlijk de grotere stukken, vooral het aardewerk. Helaas ziet dit er voor een leek vrij modern uit en slechts de grote diepte waarop het werd gevonden doet de vinder meestal besluiten om de burgemeester of een onderwijzer op de hoogte te stellen. Het Merovingisch grafveld te Meerveldhoven is hiervan een duidelijk voorbeeld. In juni 1955 was de heer S. Dams, wonende op Pietershoek te Meerveldhoven bezig met het uitzanden van een perceel langs de Heerebaan (16) en had daarbij een pot en wat ijzerwerk gevonden op ruim één meter diepte. Door een kennis of familielid was hij op de hoogte van de rijke Romeinse grafvondsten te Esch op de Collenberg, die door de gemeente Esch waren opgekocht. Hij meende daarom dat ook de vondsten in zijn akker wel eens financiële voordelen konden opleveren en zodoende meldde hij zich bij de burgemeester. Deze kon uiteraard de waarde van de vondst moeilijk beoordelen, maar stelde zich in verbinding met ondergetekende, die juist in die weken bezig was met het onderzoek

van een aarden wal tussen Knegsel en Steensel, waar Romeinse vondsten aan het licht kwamen. Op 4 juni 1955 deelde de burgemeester mij mede dat er een pot was gevonden die veel leek op een gewone theepot. Hij meende dat het geval niet oud kon zijn ook al werd het op meer dan een meter diepte gevonden. Met het oog op toekomstige vondstmeldingen en ook om de vinder niet teleur te stellen zou hij het op prijs stellen als ik de vondst toch eens ging bekijken. De volgende dag werden bij S. Dams de vondsten op tafel uitgesteld: een fraaie Merovingische tuitpot met radstempelversiering, een ijzeren umbo (schildknop) en een bronzen pincet . . .

In de daarop volgende weken werd door ondergetekende op verzoek van en later met assistentie van de Rijksdienst het Merovingisch grafveld verder onderzocht. In totaal werden 26 graven aangetroffen. Behalve door de rijkdom aan bijgaven (wapens, potten en sieraden) werd het wetenschappelijk resultaat van het onderzoek aanzienlijk vergroot door de bijzondere structuur der graven. De meeste doden waren namelijk bijgezet in een houten grafkeldertje waarvan de bodem, wanden en zelfs de ingestorte dekselplanken zeer duidelijk in het zand stonden afgetekend. Binnen dit grafkeldertje was de lijk-kist geplaatst waarvan de houtconstructie nog duidelijk was waar te nemen (Beex, *Opgravingsnieuws R.O.B.*, aug. 1955). Een ander Merovingisch grafveld (25) ligt waarschijnlijk zuidelijk van het Klein Goor langs de weg van Heers naar Knegsel. C. Rijken vond hier Frankische potten en wat ijzerwerk. Bij zijn nagelaten aantekeningen bevindt zich een kaartje waarop hij met een kruisje de plaats van deze vondst had aangekend. Vóór de doortrekking van de E₃-weg van Veldhoven in de richting van de Belgische grens in uitvoering komt, zal het nodig zijn op deze plaats een onderzoek in te stellen.

Nog twee andere Merovingische vondsten zijn van Veldhoven bekend. De juiste vindplaats kon ik echter niet achterhalen. Het eerste betreft een Frankische ijzeren speerpunt die de heer Roest uit Hulsel van zijn broer had gekregen en die te Veldhoven was gevonden. Een andere Merovingische vondst moet hebben plaats gehad te Oerle en blijkt uit de nagelaten aantekeningen van P. N. Panken: „Een landbouwer vond in October 1843 in een perceel gronds achter zijn tuin, diep in het zand, waarmee hij alleenlijk gevuld was, een geheel ongeschonden aarden pot, boven met een tuit. Hij had dunne wanden, eene roodachtige kleur en een fraai versierde rand. Ik kocht hem in 1844 en heb hem eerst in 1871 aan een andere liefhebber afgestaan. Hij scheen slechts 2 of 3 eeuwen oud (Bericht aan Dr. Hermans, 2 April 1845 in mijn oudheidkundig correspondentenboek)”. Aldus schreef Panken in zijn „Ontdekte Oudheden”, II, p. 156 (handschrift). Panken meende dat deze pot slechts twee of drie eeuwen oud was. In die tijd was het Merovingisch aardewerk in Noord-Brabant echter nog zogoed als niet bekend, zodat Panken hiervoor geen vergelijkingsmateriaal had. Panken

had echter nauwelijks een nauwkeuriger omschrijving kunnen geven van een Merovingische tuitpot met radstempelversiering. Helaas geeft Panken niet de naam van de Oerlese landbouwer, anders zou door onderzoek van het kadaster van 1844 nog wel de juiste vindplaats zijn te achterhalen.

Late Middeleeuwen. De Archeologie kan ook voor de kennis van de Late Middeleeuwen van belang zijn voorzover deze kan aanvullen wat uit schriftelijke bronnen niet bekend is. Tot voor kort stond vooral het kastelen-onderzoek in de belangstelling; later ook het onderzoek van kerken. Dit laatste kon immers de ontstaansgeschiedenis soms enkele eeuwen verder terug voeren dan de geschreven bronnen. Binnen stenen kerkfunderingen werden op verscheidene plaatsen sporen van houten voorafgaande kerken aangetroffen. De laatste tijd groeit de belangstelling ook voor het onderzoek van Laat-Middeleeuwse nederzettingssporen.

Om dit archeologisch overzicht der gemeente Veldhoven volledig te houden dient dus ook gewezen op het „Slot” te Zeelst (20) waarvan de grachten onlangs zijn onderzocht en gerestaureerd en het materiaal dat gevonden werd op voortreffelijke wijze door de heer A. Vroomans in een der gebouwen is geëxposeerd. Van het voormalige kasteel Boonberg te Oerle (13) is minder bekend. In het begin van de 13de eeuw werd het reeds genoemd. Het terrein van de vroegere Pieterskerk te Meerveldhoven (19) kan misschien nog belangrijke gegevens opleveren over mogelijke houten kerkjes die aan de stenen kerk voorafgingen en de ontstaansgeschiedenis van de parochie weer enkele eeuwen kunnen terug schuiven. Het kerkterrein bij d'Ekker (18) waar de naam Oude Kerkstraat nog aan herinnert is waarschijnlijk teveel doorwoeld om nog belangrijke gegevens te kunnen opleveren. In een poging om volledig te zijn noem ik nog de voormalige St. Antoniuskapel (12) tussen Oerle en Zandoerle (Knippenberg, 1958, p. 83).

AFKORTINGEN

- A.N. – Archaeologisch Nieuws. Opgenomen in: Nieuws Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond.
- Br. H. – Brabants Heem, tweemaandelijks tijdschrift voor Brabantse Heem- en Oudheidkunde.
- Catal. 1917 – J. H. Holwerda en J. P. W. A. Smit, Catalogus der Archeologische Verzameling van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. 's-Hertogenbosch 1917.
- OMROL – Oudheidkundige Mededeelingen van het Rijksmuseum v. Oudheden te Leiden.
- R.O.B. – Rijksdienst v.h. Oudheidkundig Bodemonderzoek.

LITERATUUR

- Beex, G. – De grafheuvels en de weg langs het Huismeer te Knegsel, Br. H., IV, 1952, pp. 14-18

- Beex, G. – Nodeloos verlies voor de Brabantse archeologie - Br. H., XVII, 1964, pp. 62-64
- Beex, G. – Kempische grafheuvels en de Britse Bronstijd, Br. H., XVII, 1965, pp. 11-18
Onder dezelfde titel, maar enigszins gewijzigd, opgenomen in Hades, Periodiek Tijdschrift van de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek, IV, 12, 1965, pp. 2-7
- Beex, G. – Archeologisch overzicht van Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, 1966 (uitgave van het Provinciaal Museum te 's-Hertogenbosch)
- Bergeyk, W. A. M. van – Enige suggesties voor de naam Halve Mijl, Br. H., IV, 1952, p. 13
- Boersma, Joh. S. – De Romeinse muntvondsten in de provincie Noord-Brabant, Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 50 (1963)
- Braat, W. C. – Een Romeinse wachttoren bij Veldhoven, OMROL, N.R. XII, 1931
- Dheedene, J. – Een Diana-terracottafiguur uit Veldhoven, Brabantia VIII, 1959, pp. 240-245
- Glasbergen, W. – Opgravingen in Noord-Brabant (Alphen, Toterfout, Halve Mijl, Veldhoven), Br. H., I, 1949, pp. 55-62
- Glasbergen, W. – Barrow excavations in the Eight Beatitudes, Palaeohistoria II en III, Wolters Groningen 1954
- Glasbergen, W. – De urn van Toterfout en de reformatie van de Britse Bronstijd (Inaugurale rede) 1957 (ook gepubliceerd in: Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem)
- Hermans, C. R. – Geschiedkundig Mengelwerk over de Provincie Noord-Brabant I en II, 's-Hertogenbosch, 1840 en 1841 (1842)
- Hermans, C. R. – Bijdragen tot de Geschiedenis, Oudheden, Letteren, Statistiek en Beeldende Kunsten der Provincie Noord-Brabant I en II, 's-Hertogenbosch, 1845
- Hermans, C. R. – Noordbrabants Oudheden, 's-Hertogenbosch, 1865
- Holwerda J. H. en M. A. Evelein – Opgraving te Veldhoven (N.Br.), OMROL, IV, 1910, pp. 43-48
- Holwerda, J. H. en J. P. W. A. Smit – Catalogus der archeologische verzameling van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, 1917
- Hijszeler, C. C. W. J. – Grave-mounds near Knegsel. Berichten v.d. R.O.B., III, april, 1952
- Kakebeeke, A. D. – Voorstudies voor een plattegrondsonderzoek van Zandoerle, Br.H., I, 1949, pp. 83-87
- Knippenberg, W. H. Th. – Oude kapellen in Noord-Brabant II, Br. H., X, 1958, pp. 77-86
- Knippenberg, W. – Middeleeuwse, romeinse en moderne pijpvaard beeldjes, Br. H., XV, 1963, pp. 35-36
- Laet, S. J. de - en W. Glasbergen – Begrafenisritueel in de Kempische Bronstijd, De Vlaamse Gids, Brussel, 1957
- Laet, S. J. de - en W. Glasbergen – De Voorgeschiedenis der Lage Landen, Groningen, 1959
- Mandos, H. – Halve Mijl, Dodenrijk, Br. H., I, 1949, pp. 63-66
- Modderman, P. J. R. - and L. P. Louwe Kooymans – The Heibloem, a cemetery from the Late Bronze Age and Early Iron Age between Veldhoven and Steensel, Prov. Noord-Brabant. Analecta Prachistorica Leidensia II, 1966, p. 11-26
- Panken, P. N. – Voorchristelijke begraafplaatsen in de heiden te Bergeyk, Riethoven, Veldhoven, Steensel, Knegsel, Oerle, Wintelre, Eersel, Hapert enz. Op-

- genomen in: C. R. Hermans, Bijdragen Noord Brabant Dl. I en II, 1845
- Panken, P. N. – Ontdekte Oudheden (handschrift)
- Smith, Isabel – An Essay towards the Reformation of the British Bronze Age. Helinium I, 1961, pp. 97-119
- Stroobant, L. – Les nécropoles á incinération de Veldhoven. Bull. d. 1. Soc. Roy. Belge, d'Antropologie et de Préhistoire, 1930, pp. 188-194
- Waterbolk, H. T. – The Bronze Age Settlement of Elp. Helinium, IV, 1964, pp. 97-131 (hierin opgenomen een lijst van C14-dateringen, waarbij ook van Halve Mijl op p. 114)
- Regteren Altena, J. F. van - en J. A. Bakker, A. T. Clason, W. Glasbergen, W. Groenman-van Waateringe en L. J. Pons – The Vlaardingen Culture (I), Helinium II, 1962, pp. 3-35, (II), pp. 97-103, (III), pp. 215-243; (IV), Helinium III, 1963, pp. 39-54; (V), pp. 97-120

Eindhoven, januari 1968

G. BEEEX